

УДК 33.05:658

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(1)-163-168

ДИБАЧ І. Л.

Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розглянуто макроекономічні основи трудового потенціалу вищої освіти. Визначено, що демографічна ситуація в Україні має поступову тенденцію до погіршення. Досліджено науковий потенціал закладів вищої освіти та доведено, що ситуація у підготовці кадрів вищої кваліфікації є неоднозначною: значне скорочення аспірантів та повільне збільшення чисельності докторантів. Від'ємною є тенденція щодо кількості доцентів та професорів у закладах вищої освіти. З'ясовано, що в останнє десятиріччя відбувається скорочення фінансування вищої освіти, що негативно впливає на формування трудового потенціалу вищої освіти. За результатами аналізу сформульовано низку завдань щодо покращення трудового потенціалу закладів вищої освіти.

Ключові слова: освіта, заклади вищої освіти, трудовий потенціал, макроекономічні аспекти, науково-педагогічні кадри.

DYBACH I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv

MACROECONOMIC ANALYSIS OF LABOR POTENTIAL OF HIGHER EDUCATION

The article inspects the macroeconomic foundations of the labor potential of higher education. It is determined that the demographic situation in Ukraine has a gradual downward trend. The scientific potential of higher educational institutions is investigated and it is proved that the situation in the training of highly qualified personnel is ambiguous: a significant reduction in graduate students and a slow increase in the number of doctoral students. Negative trend in the number of associate professors and professors in institutions of higher education. It has been established that in the last decade there has been a reduction in funding for higher education, which negatively affects the formation of the labor potential of higher education. According to the results of the analysis, a number of tasks were formulated to improve the labor potential of higher educational institutions.

Keywords: education, higher education, employment potential, macro-economic aspects, scientific and teaching staff.

Постановка проблеми. Розбудова нового типу інноваційно-інформаційного суспільства передбачає створення нової економічної моделі – економіки знань. Людина стає головною дійовою особою згаданих економічних трансформацій. Від так освіта є одним із ключових факторів економічного зростання держави та посилення національної безпеки.

Не викликає заперечень той факт, що вища освіта, як ключовим елементом соціально-економічної діяльності, є стратегічним ресурсом розвитку країни та забезпечує посилення конкурентоспроможності національної економіки в умовах поглиблення глобалізаційних процесів [1, с. 260]. Суттєвий вклад в економічне піднесення країни несе трудовий потенціал системи вищої освіти. Виступаючи осередком інтелектуальних ресурсів, потенціал науково-педагогічних кадрів забезпечує здатність вітчизняного освітнього сектору протидіяти сучасним викликам та загрозам й визначає місце України на світовому ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення трудового потенціалу зробили Д.П. Богиня, М.П. Войнаренко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, А.М. Колота, І.С. Кравченко, Е. Лібанова, Л.С. Лісогор, В.В. Онікієнко, Л.В. Шаульська та інші. Питання оцінки трудового потенціалу у вищій школі висвітлені у працях Н.М. Демченко, А.М. Загорій, Т.А. Маркова, О.Г. Обмока, В.В. Олійника, Ф.А. Трішніна, В.С. Шестака тощо. Втім, не применшуючи значущості наявного наукового доробку із згаданої, зазначимо, що певне коло проблем пов'язаних із вивченням трудового потенціалу саме вітчизняних закладів вищої освіти залишилися поза увагою дослідників. Так, недостатньою виглядає системність в оцінюванні наукового та кадрового потенціалу вищої освіти, враховуючи специфіку ринку вищої освіти, де визначальними є екзогенні фактори, детального опрацювання потребують питання вивчення закономірностей функціонування української сфери вищої освіти.

Метою публікації є вивчення макроекономічних аспектів формування трудового потенціалу вищих навчальних закладів в Україні та окреслення передумов, що забезпечать його покращення.

Вклад основного матеріалу. Зазначимо, що під трудовим потенціалом закладу вищої освіти (ЗВО) пропонуємо розуміти узагальнену працездатність його колективу, що представлена сукупністю науково-педагогічних, педагогічних та наукових працівників. Закону України «Про вищу освіту» [2, ст. 53] надає наступні визначення згаданих компонентів:

1. Науково-педагогічні працівники – це особи, основним місцем роботи яких є заклад вищої освіти, в якому вони виконують навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність;

2. Педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи провадять навчальну, методичну та організаційну роботу у закладах вищої освіти;

3. Наукові працівники – особи, основною функцією яких є наукова, науково-технічна або науково-організаційна діяльність на професійному рівні, що підтверджується відповідною кваліфікацією. Наукові працівники мають за основне місце роботи заклад вищої освіти та виконують свої обов'язки відповідно до трудового договору.

Спроможність трудового потенціалу трансформувати ресурси на вході (навички та знання абітурієнтів, в першу чергу) в очікуваний результат є його ключовою характеристикою. Якість трудового потенціалу закладу вищої освіти залежить від особистісних властивостей його працівників, рівня їх кваліфікації, умов здійснення викладацької діяльності, рівня оснащення навчального процесу. Крім того, оскільки метою діяльності ЗВО є надання освітніх послуг (специфічного товару, що характеризується невіддільністю від виробника, тривалістю надання, нестабільністю ефекту тощо) особливої актуальності набуває мотиваційна складова трудового потенціалу – єдність у розумінні місії ЗВО, співпраця та взаєморозуміння. Від так, можна стверджувати, що трудовий потенціал вищої освіти в Україні є багатоаспектним явищем, що вимагає комплексного вивчення. Підтвердження такої думки знаходимо у колег: Шестак В.С. [3, с. 185] зазначає, що при дослідженні питання трудового потенціалу закладів вищої освіти слід виділяти декілька аспектів його існування. Автор підкреслює, що трудовий потенціал ЗВО залежить, в першу чергу, від людини, інтелект та навички якої, як правило, спочатку формуються, потім розвиваються, а в решті решт зменшуються. Тож важливим є вивчення динаміки формування трудового потенціалу в демографічній, кадровій, науковій та мотиваційній іпостасях.

Основним джерелом трудового потенціалу вищої освіти є населення. Проте, негативні демографічні метаморфози в нашій країні (зменшення народжуваності, старіння населення, міграційні процеси тощо) призвели до скорочення людських ресурсів (рис. 1), що, в свою чергу, призводить до зменшення трудового резерву вищої школи.

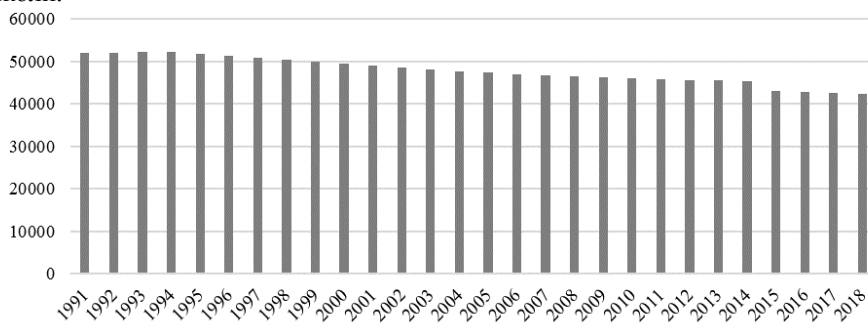


Рис. 1. Кількість населення України в 1991- 2018 рр, млн. осіб [4]

Загострюють ситуацію ще й події на Сході нашої країни. Результати аналізу демографічного стану України засвідчують відсутність перспектив екстенсивного економічного зростання країни, яким виступає збільшення населення, тож держава має спрямувати свою політику в бік залучення інших джерел, насамперед інноваційних технологій. У такій ситуації в більшості країн увага приділяється насамперед не кількісним, а якісним аспектам зростання [5, с. 48], а тенденції зміни трудових ресурсів є визначальними у характері типу розвитку економіки (інтенсивний чи екстенсивний). Втім, як слушно зазначає Гронтковська Г. Е., існує значне часове відтермінування зміни кількості трудових ресурсів від підвищення рівня народжуваності [5, с. 46].

Особливої уваги, як на нас, заслуговує аналіз наукового потенціалу закладів вищої освіти в Україні в останнє десятиріччя. Відомості, що містяться на рисунку 2 дозволяють стверджувати, що чисельність осіб, які навчаються в докторантурі, має незначні коливання і складає в середньому 1500 осіб. Більш того, кількість бажаючих отримати ступінь доктора наук у 2017 році в порівнянні з 2000 роком збільшилась майже на 50% (1131 осіб у 2000 році та 1646 осіб у 2017 році). Дещо інша ситуація з навчанням в аспірантурі. Максимальна кількість здобувачів наукового ступеня кандидата наук спостерігається у 2009-2011 рр., потім відбувається суттєвий спад, майже до рівня 2000 року й після того так само відбувається поступове зменшення кількості аспірантів.

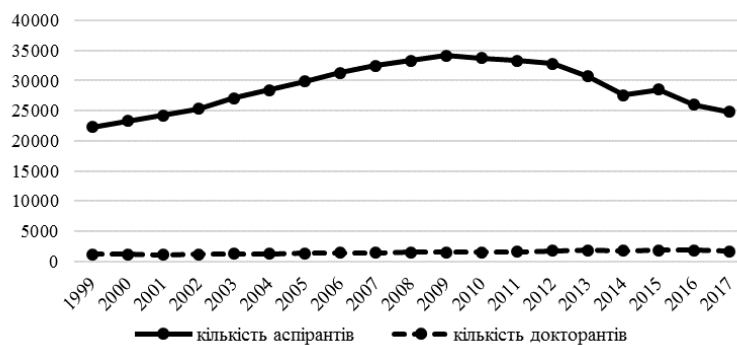


Рис. 2. Динаміка кількості осіб, що навчалися в аспірантурі та докторантурі в 2000-2018 рр., осіб [6; 7]

Важливим показником, що демонструє резерви посилення трудового потенціалу ЗВО є якісна складова підготовки аспірантів та докторантів. Безумовно, очікуваним результатом навчання в аспірантурі

чи докторантурі має стати захист дисертації. За відомостями, що містяться на рисунках 3 та 4, можемо констатувати, що якісний показник підготовки наукових кадрів залишається на низькому рівні. Так, у 2017 році питома вага осіб, що захистили дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата склала 23,6%, частка тих, хто здобув науковий ступінь доктора становить 28,2%. Варто зазначити, що кількість закладів, які здійснюють підготовку докторантів має повільну, але стабільну тенденцію до збільшення: від 255 закладів у 2010 році до 277 у 2017 році. Зворотну тенденцію спостерігаємо щодо закладів, які мають аспірантуру: зменшення з 513 установ в 2010 році до 475 у 2017 році.

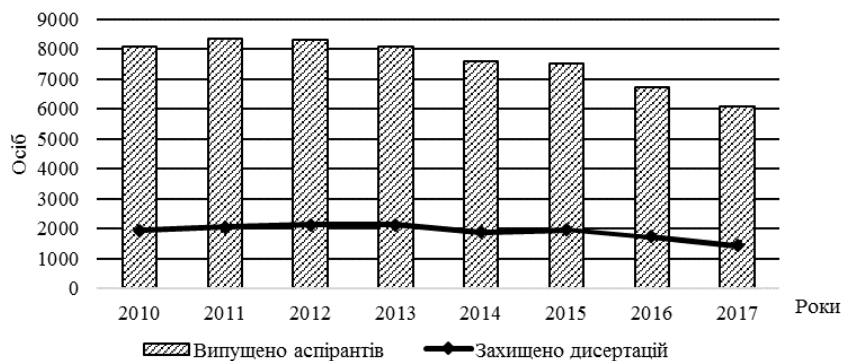


Рис. 3. Основні показники діяльності аспірантури (без врахування аспірантів із зарубіжних країн) [6]

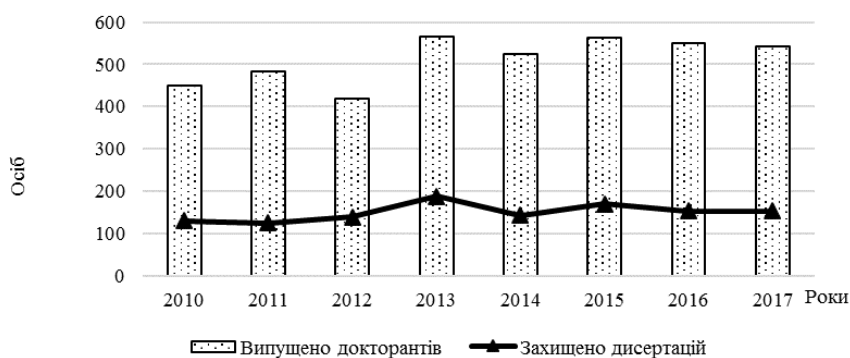


Рис. 4. Основні показники діяльності докторантури [6]

Із впевненістю можна стверджувати, що не відбувається істотного посилення якісного складу освітнього та наукового секторів економіки [3, с. 186]. Більш того, навіть існуючий науковий потенціал закладів вищої освіти не має достатнього впливу на ефективність поліпшення рівня наукомісткості виробництва реального сектора економіки [8, с. 16] – відсутні взаємодія та співпраця між бізнес-середовищем та вищою школою. Від так, що найбільш проблемним питанням у системі підготовки кадрів вищої кваліфікації у ЗВО стає саме наукова робота [9, с. 14]. Така ситуація має вкрай негативні наслідки, оскільки, як свідчать і чисельні публікації і спостереження за практикою, недостатні інвестиції у людський капітал є однією із основних причин відставання країн третього світу від високорозвинутих країн у соціально-економічній сфері. Складнощі з інвестиціями, недостатнє фінансування освіти і науки, дійсно, мають вкрай негативні наслідки.

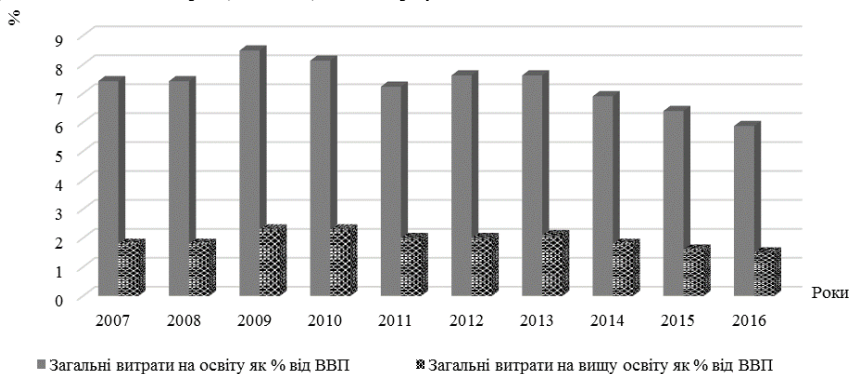


Рис. 5. Витрати на освіту та вищу освіту у ВВП, % в 2007-2016 рр. [10]

Наступний вагомий аспект в процесі формування трудового потенціалу вищої освіти є фінансування. Дослідження фінансування системи освіти та, зокрема, закладів вищої освіти в Україні в

останнє десятиріччя дозволяє зробити висновок про поступове скорочення обсягу коштів, які спрямовуються на формування трудового потенціалу нації (рисунок 5).

Фінансування освіти в Україні в цілому, та вищої зокрема, здійснюється так званими адміністраторами бюджету (урядовими установами центрального та регіонального значення) та приватними сектором (бізнес та домогосподарства). На рисунку 6 [10], наведено структуру витрат на освіту, що здійснюються різними адміністраторами.

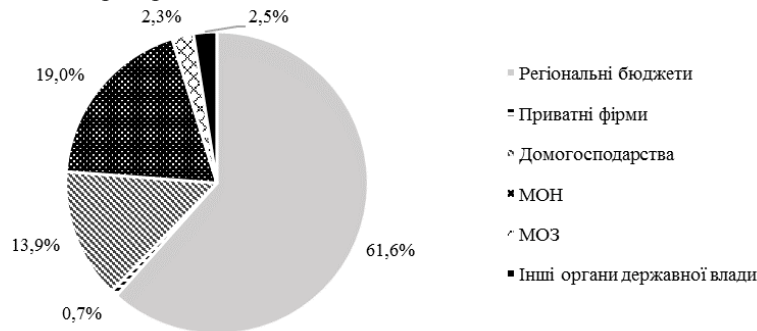


Рис. 6. Структура загальних витрат на освіту за фінансуючими організаціями в Україні в 2016 р., %

Найбільшим адміністратором центрального бюджету є міністерство освіти і науки, воно контролює переважну більшість центрального фінансування (19% всіх витрат державного сектора), тоді як частина решти урядових органів у фінансуванні вищої освіти є меншою 5%. Лідером у розподілі коштів, спрямованих на розбудову системи освіти в Україні є в регіональні та місцеві органи управління, що здійснювали пряме фінансування освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів, які більше ніж у два рази перевищували кошти з Державного бюджету. Місцеві урядові структури розподіляли у 2016 році 72,1% всіх державних фондів і 61,6% загальних витрат на освіту. Крім того, як свідчать статистичні відомості [10] в системі вищої освіти прослідковується відсутність рівноваги між ефективністю діяльності закладів вищої освіти та обсягами його фінансування. Вагома частка коштів (близько 20%) є надходять до установ вищої освіти з позабюджетних джерел, в першу чергу, через плату за навчання у ЗВО на контрактній основі. Проте, дані, отримані із загального аналізу допоміжного рахунка освіти, показують, що частка витрат державного сектора на освіту в Україні становила 5,0% ВВП, що відповідає рівню країн Європейського союзу. Це свідчить, що кошти, які спрямовані на фінансування освіти відповідають економічному розвитку країни.

Окреслені проблеми з інвестиціями, фінансуванням освіти і науки мають українські негативні наслідки. Зокрема, слід звернути увагу на те, що обмежене фінансування спричинило погіршення матеріально-технічної бази навчальних закладів та їх соціальної інфраструктури, зниження престижу педагогічної і наукової праці, відтоку творчої молоді до інших сфер та за межі держави, старіння викладацьких і науково-педагогічних кадрів [11, с. 1].

Так, можна констатувати, що ті соціально-економічні та демографічні процеси, що відбувалися останні два десятиліття в Україні, призвели до падіння привабливості роботи у сфері освіти і науки, про що певним чином свідчать статистичні дані (рисунок 7).

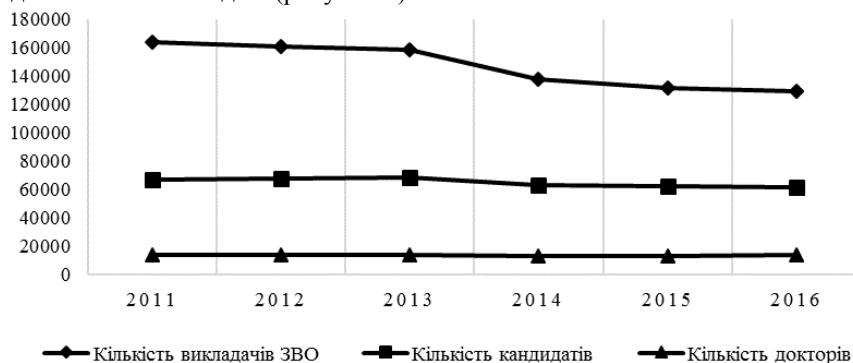


Рис. 7. Динаміка кількості працівників ВНЗ, в тому числі кандидатів і докторів за період 2001-2017 рр. в Україні, осіб

Можна побачити поступове скорочення кількості працівників ВНЗ, особливо відчутно ці тенденції спостерігались в 2014-2015 рр, що викликано подіями на Сході країни, а саме випадіння двох крупних наукових центрів із даних статистичного аналізу – Луганська та Донецька. Таке ж скорочення чисельності можна спостерігати серед осіб, що мають учене звання доцента. Більш стабільна ситуація серед працівників, що мають учене звання доктора наук – їх чисельність протягом останніх років залишається без суттєвих змін.

В цьому контексті, цікавими виглядають відомості про кількість присвоєння вченого звання доцента та професора. Так, за період з 2001 р. по перше півріччя 2016 р. включно, вчене звання професора отримали 11 486 осіб, а вчене звання доцента 47 621 особа (рисуюнок 8).

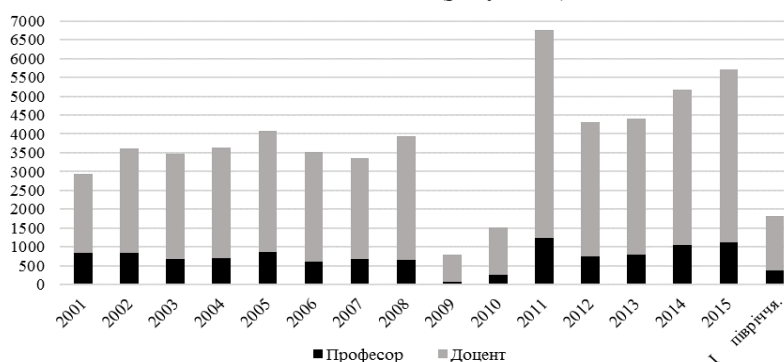


Рис. 8. Динаміка кількості присудження вченого звання доцента та професора в Україні в 2001- I півріччі 2016 рр., осіб [12]

Не буде зайвим згадати тут про зміни щодо присудження вчених звань, що набули чинності у 2016 році [13]. Тут слід відзначити такі новації як необхідність набувача вченого звання відповідати Загальноєвропейській рекомендації з мовної освіти, що підтверджується відповідним сертифікатом (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов. Крім того, претендент має пройти навчання, стажування або працювати у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або ЄС, або є (чи були) керівниками/виконавцями проєктів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують. Зазначені вимоги, безумовно, покликані посилити якісну складову трудового потенціалу ЗВО, але, зважаючи на існуючі перепони (наприклад, через недостатнє фінансування сфери вищої освіти здобувачі вченого звання мають власними коштами забезпечувати отримання сертифікату про міжнародне стажування) набуття омріяного вченого звання виглядає туманим.

Сучасний стан кадрового забезпечення освітніх та наукових закладів є недостатнім для розвитку людського потенціалу і має наступні недоліки:

- погіршення вікової його структури (70 % докторів наук мають вік понад 56 років);
- низькою мотивацією молоді до освітньої та наукової діяльності;
- відтоком із наукової сфери діяльності найбільш талановитих та перспективних працівників;
- недостатнім володінням багатьма науковими працівниками сучасними методами наукових досліджень;
- майже критичним станом матеріально-технічної бази;
- міграції вчених у віці від 23 до 30 років до інших країн [14; 9, с. 9-10].

Не викликає заперечень той факт, що система підготовки наукових науково-педагогічних кадрів потребує модернізації. Не секрет, що переважна частина випускників аспірантури не поповнюють склад кафедр вітчизняних закладів вищої освіти. Від так, вдосконаленню підлягає і сукупність мотиваційних важелів в сфері кадрового забезпечення вищої освіти та посилення ролі науково-дослідної роботи в професійній діяльності викладачів.

З цього приводу зауважимо, що у 2017 р. частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення в Україні становила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37%. За даними Євростату, найвищою ця частка є Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%). Більше половини загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснювали наукові дослідження і розробки, працювали в організаціях державного сектору економіки (58,5%), 36,1% – вищої освіти, 5,4% – підприємницького сектору [15].

Тому можна зробити висновок, що освіта в Україні не стає основою науки, а вітчизняна наука не включена в освітню діяльність та не забезпечує її своїми здобутками. Підтвердження такої думки знаходимо у роботі Боголіб Т. М. [16, с. 9], де зазначено, що вища освіта може бути ефективною лише за умови її інтеграції та взаємодії з наукою, бо розвиток сучасного суспільства неможливо розглядати окремо від розвитку науки як рушійної сили прогресу.

Підсумовуючи вище наведене, дозволимо собі зробити висновок, що прискорені зміни умов функціонування вітчизняних закладів вищої освіти ставить перед ними низку новітніх задач. Серед яких:

- підвищення якості кадрового складу закладів вищої освіти та створення передумов його оновлення;
- посилення спроможності освітніх установ впроваджувати інноваційні освітні та наукові технології;
- створення умов, для покращення результативності навчання в аспірантурі й докторантурі та заохочення молодих науковців до викладацької діяльності;
- збільшення рівня соціально-економічного та правового забезпечення праці с сфері вищої освіти;
- налагодження співпраці з зарубіжними партнерами, світовим науковим співтовариством;
- нарощувати участь в освітніх і наукових програмах ЄС Темпус, Еразмус+, Горизонт 2020.

Висновки. За результатами проведеного макроекономічного дослідження стану трудового потенціалу закладів вищої освіти в Україні визнаємо його таким, що потребує суттєвих системних організаційно-правових змін. Аналіз стану трудового потенціалу вітчизняної вищої освіти засвідчує скорочення наукової роботи, відтік вузівських кадрів, що, в свою чергу, викликає занепокоєння на фоні інтеграційних процесів та необхідності перебудови функціонування ЗВО відповідно до умов ринку. Конкурентоспроможність вищої освіти України вимагає кардинального перегляду інституційного забезпечення та її подальшої розбудови на інноваційних засадах.

Література

1. Сафонова В.С. Конкурентоспроможність національної системи вищої освіти в контексті глобалізації. / В.С. Сафонова // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2009. – Випуск 36-2. – С. 260-264.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014р. № 1556-VII. (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4>.
3. Шестак В.С. Сучасний стан кадрового потенціалу освіти і науки в Україні: проблеми та шляхи вирішення / В.С. Шестак // Право і безпека. – 2011. – №4 (41). – С.184-188.
4. Статистичний збірник «Населення України 2017». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Гронтковська Г. Е. Демографічна криза в Україні та її вплив на перспективи довгострокового економічного зростання / Г. Е. Гронтковська, Д. О. Красновський // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Секція «Економіка». – 2009. – Вип. 2 (46). – С. 39–48.
6. Статистичний збірник «Підготовка наукових кадрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Вищі навчальні заклади: статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
8. Федулова Л. Кадрове забезпечення сфери науки і технологій – стратегічне завдання економічної політики України в постризовий період / Л. Федулова // Економіст. – 2010. – № 2. – С. 16–20.
9. Мілова Т. М. Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Т. М. Мілова. – К., 2008. – 19 с.
10. Статистичний збірник «Національні рахунки освіти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Пшенична Л. В. Державне сприяння адаптації системи вищої освіти в Україні до вимог Болонського процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Л. В. Пшенична. – Х., 2009. – 20 с.
12. Кількість професорів і доцентів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/kilkist-profesoriv-i-dotsentiv-v-ukrani/>
13. Порядок присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.01.2016 № 13[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16>
14. Мотренко Т. В. Розвиток людського потенціалу як ключовий фактор конкурентоспроможності України [Електронний ресурс] / Т. В. Мотренко // Геополітика України: історія і сучасність. – 2010. – Вип. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kyuv/2010_3_2/01.pdf
15. Доповідь «Здійснення наукових досліджень і розробок у 2017 році» [Електронний ресурс]. – www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ni/zndr2017.doc
16. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 «Економіка та управління підприємствами», 2006. – 38 с.

References

1. Safonova V.S. Konkurentospromozhnist natsionalnoi systemy vyshchoi osvity v konteksti hlobalizatsii. / V.S. Safonova // Naukovi pratsi DonNTU. Seria: ekonomichna. – 2009. – Vypusk 36-2. – S. 260-264.
2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014r. № 1556-VII. (zi zminamy ta dopovnenniamy). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4>.
3. Shestak V.S. Suchasnyi stan kadrovoho potentsialu osvity i nauky v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia / V.S. Shestak // Pravo i bezpeka. – 2011. – №4 (41). – S.184-188.
4. Statystychnyi zbiryk «Naselennia Ukrainy 2017». [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Hrontkovska H. E. Demohrafichna kryza v Ukraini ta yii vplyv na perspektvyv dovhostrokovoho ekonomichnoho zrostantia / H. E. Hrontkovska, D. O. Krasnovskiy // Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho gospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Sektsiia «Ekonomika». – 2009. – Vyp. 2 (46). – S. 39–48.
6. Statystychnyi zbiryk «Pidhotovka naukovykh kadriv» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Vyshchi navchalni zaklady: statystychni dani [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
8. Fedulova L. Kadrove zabezpechennia sfery nauky i tekhnologii – stratehichne zavdannia ekonomichnoi polityky Ukrainy v postryzoviy period / L. Fedulova // Ekonomist. – 2010. – № 2. – S. 16–20.
9. Milova T. M. Konstytutsiine pravo liudyny i hromadianyna na svobodu naukovoi tvorchosti v Ukraini : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo» / T. M. Milova. – K., 2008. – 19 s.
10. Statystychnyi zbiryk «Natsionalni rakhunky osvity v Ukraini» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Pshenychna L. V. Derzhavne spriannia adaptatsii systemy vyshchoi osvity v Ukraini do vymoh Bolonskoho protsesu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upravlinnia : spets. 25.00.02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia» / L. V. Pshenychna. – Kh., 2009. – 20 s.
12. Kilkist profesoriv i dotsentiv v Ukraini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://aphd.ua/kilkist-profesoriv-i-dotsentiv-v-ukrani/>
13. Poriadok prysvoiennia vchenykh zvan naukovym i nauково-pedahohichnym pratsivnykam zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 14.01.2016 № 13[Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16>
14. Motrenko T. V. Rozvytok liudskoho potentsialu yak klichovyi faktor konkurentospromozhnosti Ukrainy [Elektronnyi resurs] / T. V. Motrenko // Neopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist. – 2010. – Vyp. 2. – Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kyuv/2010_3_2/01.pdf
15. Dopovid «Zdiisnennia naukovykh doslidzhen i rozrobok u 2017 rotsi» [Elektronnyi resurs]. – www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ni/zndr2017.doc
16. Boholib T. M. Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ekon. nauk : spets. 08.04.01 «Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy», 2006. – 38 s.

Рецензия / Peer review : 19.10.2018 Надрукована / Printed : 03.12.2018

Прорецензовано редакційною колегією